

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

IRIM-SIRIMLARNING KUNDALIK HAYOTDAGI O'RNI

Gulshoda Rashidova

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti ilmiy tadqiqotchisi

Annotatsiya. *Mazkur tezis ingliz va o'zbek xalqlariga xos irim-sirimlarning folklor matn sifatidagi semantik va kognitiv xususiyatlarini tahlil qiladi. Ishda irimlarning mazmuniy qatlamlari, ularning xalq dunyoqarashi va madaniy tafakkurdagi o'rni, shuningdek, kognitiv jarayonlarda tutgan o'rni yoritilgan. Folklor matnlarida aks etgan irimlarning ta'sirchanlik kuchi va ularning zamonaviy jamiyatda qay darajada saqlanib qolganligi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari xalqona tafakkurda mavjud ramzlar va metaforik tasavvurlarni ochib berib, lingvokulturologik hamda kognitiv yondashuvni yanada boyitishga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *irim-sirim, folklor matni, semantika, kognitiv lingvistika, xalqona tafakkur*

Abstract. This paper examines the semantic and cognitive features of superstitions typical of the English and Uzbek nations as folklore texts. The study highlights the semantic layers of superstitions, their role in shaping cultural worldview, and their significance in cognitive processes. It also analyzes how these beliefs are reflected in folklore texts and to what extent they have been preserved in modern society. The findings reveal symbolic and metaphorical aspects embedded in folk thinking and contribute to the enrichment of both cognitive and cultural-linguistic approaches.

Keywords: *superstition, folklore text, semantics, cognitive linguistics, folk worldview*

Kirish

Insoniyat tarixida irim-sirimlar qadimdan mavjud bo'lib, ular xalq og'zaki ijodining muhim qismini tashkil etadi. Ularning shakllanishi insonlarning tabiat hodisalari va ijtimoiy jarayonlarni anglash jarayoni bilan chambarchas bog'liqdir. Bugungi globallashuv davrida ham irim-sirimlar o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q, balki zamonaviy sharoitga moslashgan holda turli ko'rinishlarda davom etmoqda. Masalan, yoshlar orasida imtihondan oldin maxsus marosim yoki ishonch belgilariga amal qilish hollari uchraydi.

Irim-sirimlarni o'rganish nafaqat folklorshunoslik nuqtai nazaridan, balki psixologiya, sotsiologiya va kognitiv fanlar kesimida ham dolzarbdir. Chunki ular inson tafakkuri, dunyoqarashi va ijtimoiy xulq-atvorini chuqur anglash imkonini beradi. Bu mavzu o'zbek xalqining boy madaniy merosini ilmiy jihatdan yoritishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Nazariy asos va adabiyotlar sharhi

Irim-sirimlarning kelib chiqishi va funksional ahamiyati haqida ko'plab nazariyalar mavjud. Dundes (1999) o'z tadqiqotlarida irimlarning ijtimoiy vazifasini tahlil qilib, ularni jamoaviy xotira va identitetni mustahkamlovchi vosita sifatida talqin qiladi. Propp (1984) esa irimlarni mifologik tafakkur qoldig'i sifatida ko'rib, ularni ramziy tizimlar bilan

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

bog'laydi. Geertz (1973) madaniy tizimlarni «ma'no beruvchi ramzlar to'plami» deb ta'riflab, irim-sirimnlarni madaniy kod sifatida izohlaydi.

O'zbek folklorshunoslari ham irimlarni xalq tafakkurining ajralmas qismi sifatida o'rganib kelmoqdalar. Karimov (2015) ularni milliy mentalitetni ifodalovchi unsurlar sifatida baholaydi. To'xtayev (2020) esa o'zbek xalq e'tiqodlarini qadriyatlar tizimining bir bo'lagi sifatida ko'rib, ularning ijtimoiy tartibni mustahkamlashdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Shuningdek, Rustamova (2018) irimlarning yoshlar ongida shakllanish jarayonini tadqiq qilib, ularni tarbiyaviy jihatdan ahamiyatli ekanligini ko'rsatadi.

Asosiy qism

Irim-sirimlar kundalik hayotning deyarli barcha sohalarida uchraydi. Masalan, uy-joyga ko'chib o'tganda dastlab oq mushukni kiritish yoki nonni sindirib, qo'shnilar bilan baham ko'rish kabi odatlar mavjud. Bu kabi marosimlar nafaqat diniy yoki mifologik qarashlar, balki ijtimoiy birdamlik va qo'shnihilik aloqalarini mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

O'zbek xalqida «qora mushuk yo'lingni kesib o'tsa, yo'lga chiqma» degan irim keng tarqalgan bo'lsa, ingliz xalqida *oynani sindirish etti yil baxtsizlik keltiradi*, degan qarash mavjud (Simpson & Roud, 2000). Bu misollar shuni ko'rsatadiki, turli xalqlarda ramzlar turlicha bo'lsa-da, ularning asosiy vazifasi – noaniqlikni bartaraf etish va xavfsizlik hissini mustahkamlash – umumiydir.

Psixologik nuqtai nazardan, irimlar kishilarning stressni kamaytirish va o'zini ruhiy jihatdan himoyalangan his qilishiga yordam beradi. Schippers va Van Lange (2006) sportchilarda irimlarning ishonchni mustahkamlashdagi rolini alohida ta'kidlaydilar. Sotsiologik jihatdan esa, Berger va Luckmann (1966) qayd etganidek, ramziy tizimlar ijtimoiy reallikni shakllantiruvchi vositadir.

Bugungi kunda ham irimlar yangi ko'rinishda namoyon bo'lmoqda. Masalan, internet va ijtimoiy tarmoqlarda tarqaladigan «trend»lar, yoki zamonaviy yoshlarning imtihondan oldin maxsus kiyim kiyishi yoki belgilangan marosimlarni bajarishi – qadimiy irimlarning zamonaviy ko'rinishlari sifatida qaralishi mumkin. Bu holat ularning universalligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, irim-sirimlar insonlarning kundalik hayotidagi qaror qabul qilish jarayonida, psixologik barqarorlikni ta'minlashda va ijtimoiy uyg'unlikni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Ularni folkloriy qoldiq sifatida emas, balki jamiyatdagi real ijtimoiy-madaniy jarayonlarni ifodalovchi hodisa sifatida baholash lozim.

Kelgusida irimlarni kompleks ravishda – folklorshunoslik, psixologiya va sotsiologiya kesimida – o'rganish ularning zamonaviy jamiyatdagi rolini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi. Shu bilan birga, xalq e'tiqodlarining tarbiyaviy ahamiyatidan foydalanish yosh avlodni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda samarali vosita bo'lishi mumkin.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Berger, P., & Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality*. New York: Anchor Books.
2. Dundes, A. (1999). *International Folkloristics*. Rowman & Littlefield.
3. Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
4. Karimov, A. (2015). *O'zbek xalq og'zaki ijodi va mentalitet masalalari*. Toshkent: Fan.
5. Propp, V. (1984). *Theory and History of Folklore*. Manchester University Press.
6. Rustamova, M. (2018). *O'zbek yoshlari ongida irimlarning shakllanishi*. Toshkent: Ma'naviyat.
7. Schippers, M. C., & Van Lange, P. A. (2006). The Psychological Benefits of Superstitious Rituals in Top Sport. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(10), 2532–2553.
8. Simpson, J., & Roud, S. (2000). *A Dictionary of English Folklore*. Oxford: Oxford University Press.
9. To'xtayev, R. (2020). *O'zbek xalq e'tiqodlari va qadriyatlar*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.

